

JERZY JÓZEF KOPEĆ CP

FORMACJA ORAZ POSŁUGA MINISTRANTÓW I MINISTRANTEK

W celebracjach liturgicznych, zwłaszcza przy sprawowaniu Najświętszej Ofiary, ministranci należą do najbardziej gorliwych i aktywnych uczestników tych misterii. Konstytucja o liturgii (KL) wymienia ich posługę obok lektorów, komentatorów i członków chóru, zaznaczając przy tym, że „spełniają [oni] prawdziwą funkcję liturgiczną” (KL 29 a). Jednocześnie dokument kieruje apel do tych wszystkich osób wykonujących swój urząd, a pomagających w czynnym sprawowaniu liturgii, by swoje zadania wypełniali „z tak szczerą pobożnością i dokładnością, jak to przystoi wzniosłej posłudze i odpowiada słusznym wymaganiom Ludu Bożego” (KL 29 b). Nawiązując do tego soborowego kerygmatu *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK) podaje teologiczny fundament dla wspomnianych wyżej posług, które „nie [są] udzielane przez sakrament święceń”, ale jako „szczególne posługi” stanowią „spełnianie funkcji kapłaństwa wspólnego wiernych” (KKK 1143). Godnym podkreślenia jest tu także dalsze stwierdzenie *Katechizmu*, które przekazuje Kościołom lokalnym prawo wprowadzania tego typu posług i włączania do nich wybranych osób: „Ich znaczenie zostaje określone przez biskupów na podstawie tradycji liturgicznych i potrzeb duszpasterskich” (KKK 1143) w danym Kościele lokalnym. Wydaje się, że zasada ta może być w całej rozciągłości odniesiona do problemu powołania do posługi ministranckiej także dziewcząt, poza tradycyjną formą ich udziału w liturgii wśród kręgów bielanek czy śpiewających zespołów liturgicznych (scholi).

Regułę tę potwierdza także art. 107 trzeciego wydania *Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego* (OWMR), który stwierdza: „W tym, co dotyczy funkcji posługiwania kapłanowi przy ołtarzu, mają być zachowane wskazania miejscowego biskupa, wydane dla swojej diecezji”¹ Normy powyższe kończą alergiczne dyskusje co do możliwości spełniania posługi ministranckiej przez dziewczęta. Biskup miejscowy, jako pasterz lokalnego Kościoła, ma prawo do wprowadzenia w swojej diecezji posługi ministrantek, jeżeli jest to uzasadnione potrzebą duszpasterską lub zwyczajem tej wspólnoty. Trzeba tu ponadto dodać, że zarówno literatura przedmiotu, jak i tradycje licznych Kościołów lokalnych akceptują dziś spełnianie służby ministranckiej przez chłopców i dziewczęta we wspólnotach liturgicznych, wysoko ceniąc ten przejaw poświęcenia przez młodych chrześcijan swego wolnego czasu dla Służby Bożej. Ich posługa jest także uznawana za dowód aktywnego zaangażowania się w życie parafii czy innej wspólnoty kościelnej. Ze strony wspólnoty kościelnej istnieje jednak obowiązek zorganizowania odpowiedniej formacji dla wszystkich wykonujących posługi przy ołtarzu. Odnosi się to zarówno do tych, którzy wykonują szczególne funkcje, jak i osób podejmujących posługi nadzwyczajne, w tym także omawiane tu posługi ministrantów i ministrantek² Na problem ten zwróciła uwagę już Konstytucja o liturgii, w której zaznaczono: „Należy więc starannie wychować te osoby w duchu liturgii oraz przygotować do odpowiedniego i zgodnego z przepisami wykonywania przypadających każdemu czynności” (KL 29 c).

I. POSŁUGA MINISTRANTÓW W KOŚCIELE PRZED SOBOREM WATYKAŃSKIM II

Wspólnotowe sprawowanie liturgii było zawsze powiązane z pełnieniem w niej określonych posług. Ich kategorie są wyraźnie wyróżnione już w najstarszych świadectwach aktywności Kościoła poapostolskiego, takich jak po-

¹ *Institutio Generalis Missalis Romani*. Città del Vaticano 2000 (OWMR) nr 107

² H. R e n n i n g s. *Braucht die Liturgie feier noch Ministranten?* W: *Liturgforum*. Paderborn 1988 s. 79-82. Zasady duszpasterstwa ministrantów i ministrantek wraz z wykazem pomocy liturgicznych przy ich formacji podaje specjalny zeszyt Sekretariatu Konferencji Biskupów Niemieckich: *Ministranten- und Ministrantinnenpastoral*. W: *Arbeitshilfen 141* Bonn 1998 s. 3-29.

wstałe ok. 95 r. *Didache*, zapisana ok. 215 r. *Tradycja Apostolska* Hipolita Rzymskiego czy sięgające III i IV stulecia *Didaskalia i Konstytucje Apostolskie*³ W wezwaniach modlitwy wiernych (ekteniach) wymienia się tych, którzy pełnią określone posługi w liturgii wobec wspólnoty i celebransa⁴ Dlatego początków posługi ministrantów niektórzy upatrują w zadaniach akolitów i lektorów, którzy już w III wieku są powszechnie znani w Kościele łacińskim, przy czym ich urząd jest rozumiany jako służba wspólnocie i kapłanowi.

Bezpośredni związek z misją ministrantów wykazuje dopiero od VIII stulecia upowszechniający się zwyczaj Mszy prywatnych. Zwłaszcza w środowiskach monastycznych, które posiadały znaczną liczbę kapłanów, rozpowszechniała się praktyka odprawiania Mszy świętej według intencji zamówionej przez określonego wiernego lub dla zrealizowania zobowiązań fundacyjnych. Przy celebracji takich Mszy prywatnych musiał być obecny przynajmniej jeden przedstawiciel wspólnoty, który w posłudze ołtarza występował w jej imieniu. Znaczącym dla tej praktyki było polecenie Leona IV († 855), który nakazywał: „Każdy prezbiter powinien mieć kleryka lub żaka (kantora), który będzie czytał epistołę lub lekcję i odpowiadał na wezwania we Mszy, i z którym może on śpiewać psalmy” Ta forma sprawowania Eucharystii przyjmuje się na stałe w średniowieczu obok Mszy odprawianej z udziałem ludu⁵

Tradycyjna nazwa „ministranci” (łac. *ministrantes*) w języku dawnych rubryk liturgicznych oznaczała mężczyzn lub chłopców posługujących kapłanowi przy ołtarzu: w czasie Mszy świętej, przy sprawowaniu sakramentów i sakramentaliów, odprawianiu nabożeństw i procesji, a także śpiewających w chórach liturgicznych (scholach)⁶ Zadania te w Mszach prywatnych realizowali bracia zakonni (konwersi), zakrystianie i kościelni, a także chłopcy ze szkół katedralnych, zakonnych i parafialnych. Ich posługa różniła się od funkcji spełnianych w uroczystej liturgii przez kleryków niższych święceń oraz subdiakonów i diakonów (*ministri*). Ci ostatni bowiem wykonywali swe ministeria zgodnie z zadaniami określonymi przy ich ordynacji, przeznaczającej ich do określonej posługi. Należąc do stanu duchownego od udzielonej

³ *Nauka Dwunastu Apostołów*. Przeł. W. Kania. Tarnów 1982; *La Tradition Apostolique*. Texte latin, introduction et notes de Dom B. Botte. Paris 1946; *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*. Ed. F. X. Funk. Torino 1960.

⁴ V. S. J a n e r e s. *Introductio in liturgias orientales*. Roma 1972 s. 54-62.

⁵ PL 132, 456 B. Por. A. H ä u s s l i n g. *Konwentamt und Privatmesse*. „Erbe und Auftrag” 41 1965 s. 294-304.

⁶ R. B e r g e r. *Kleines liturgisches Wörterbuch*. Freiburg im Br. 1969 s. 290.

im tonsury lub przyjęcia stroju zakonnego, swój kościelny status traktowali oni jako etap przejściowy w drodze do kapłaństwa. W codziennej jednak posłudze kapłanom przy ołtarzu pełnili oni także funkcje ministrantów. Stąd od XIII wieku w ustawach synodów diecezjalnych ciągle spotykamy zalecenie, by klerycy pełnili pobożnie swoją służbę przy ołtarzu. Ta posługa ministrancka była więc realizowana w różnych formach w zależności od zwyczajów lokalnych i możliwości poszczególnych wspólnot kościelnych.

Najlichnieszy zakres funkcji ministranckich spełniali już w średniowieczu uczniowie szkół parafialnych. Program nauki szkolnej obejmował ich przygotowanie do udziału w liturgii. Uwzględniał on podstawowy zakres wiadomości katechizmowych, naukę śpiewu kościelnego oraz sposobu posługiwania przy Mszy świętej i innych ważnych funkcjach liturgicznych. Do tych ostatnich posług należało niedzielne i świąteczne uczestnictwo w śpiewie jutrzni i nieszporów, a także funkcje w procesjach i przy pogrzebach. Towarzyszyli oni m.in. kapłanowi z chorągwiami, dzwonkami i zapalonymi latarniami lub świecami, gdy ten udawał się z wiatykiem do chorego. Tak było w Nowym Sączu w 1608 r. Wizytator polecił wówczas kierownikowi szkoły, „aby młodzieńcy ze szkoły podług zwyczaju tutejszego kościoła w czerwonych koszulkach i biretach z chorągwiami szli przed księdzem niosącym Najświętszy Sakrament do chorego i śpiewali antyfony lub hymny o Ciele Chrystusowym”⁷ Można więc powiedzieć, że od średniowiecza historia instytucji ministrantów łączy się z dziejami szkolnictwa kościelnego. Dwie podstawowe funkcje: śpiewaków i ministrantów stanowiły powszechne formy udziału uczniów szkół parafialnych we Mszy świętej, Liturgii Godzin oraz zwyczajnych i nadzwyczajnych procesjach. Ciążące na nich zobowiązania podkreślały kościelne wizytacje szkół, ich statuty, a także dyrektywy duszpasterskie biskupów. Dlatego kard. Bernard Maciejowski w swym liście pasterskim z 1601 r. zarządził, aby uczniowie uczestniczyli we wszystkich procesjach, jakie odbywają się w święta kościelne⁸ Oprócz nauki ministrantury chłopcy ze szkół parafialnych zapoznawali się z różnymi sposobami Służby Bożej, koniecznej do odpowiedniego wykonywania obrzędów liturgicznych. Obowiązkiem zaś rektora szkoły było „wyznaczać dobrze wyszkolonych i obyczajnych” chłopców do tych zadań. On także, kierując się miejscowym zwy-

⁷ E. Ziarniewicz. *Udział uczniów polskich szkół parafialnych w liturgii od XIV do XVIII wieku*. W: *Studia liturgiczne*. Red. J. J. Kopeć. T. 6. Lublin 1990 s. 56.

⁸ *Epistola pastoralis ad parochos dioecesis Cracoviensis*. B. Maciejowski ep. Cracoviensis. Kraków 1601 k. D² Por. Ziarniewicz. *Udział uczniów polskich szkół parafialnych w liturgii* s. 52-53.

czajem i rangą obrzędu liturgicznego, desygnował odpowiednią liczbę chłopców, którzy mieli pełnić posługę ministrancką zarówno w dni świąteczne, jak też powszednie. Realizując te wskazania rektor szkoły w Mielcu w XVII wieku wyznaczał jednego chłopca do posługi mszalnej w dni powszednie, a po dwu do wielkiego ołtarza w niedziele i święta. Inaczej było w diecezji poznańskiej, gdzie statuty z połowy XVIII wieku obowiązujące szkoły elementarne ustanawiały, że w uroczyste święta na sumie miało służyć czterech chłopców, a po dwu w czasie innych Mszy i nabożeństw⁹ Wprawdzie Sobór Trydencki podkreślił tylko walor posługi kleryków przy ołtarzu, ale w liturgii barokowej świeccy ministranci byli powszechnie włączani do wszystkich celebracji kościelnych. Otrzymywali oni uroczyste stroje, a ich liczba i różnorodność spełnianych przez nich posług przyczyniała się do podniosłości samej Służby Bożej. Inwentarze sprzętów kościelnych poszczególnych parafii w XVIII wieku, a także wskazania zawarte w ich dekretach wizytacyjnych wymieniają obok komży ministranckich inne stroje, w które ubierali się chłopcy posługujący kapłanowi przy ołtarzu. Ich różnorodność zasługuje na uwagę. I tak w Oświęcimiu wśród nowo sprawionych w 1747 r. strojów ministranckich wymieniono: „Sukienek szajowych, czerwonych sześć, z tabinowymi niebieskimi kołnierzami. Biretów takichże sześć, rókietek rąbkowanych z koronkami i białym szyciem – sześć. Peruk białych sześć. Na czterech znowu ministrantów sukienki odmiennie, krótkie z hiszpańska robione, z rękawami tabinowymi, niebieskimi akselbantami, także niebieskim tabinem podszytymi. Peruk do nich cztery, spodnich ubiorów cztery, trzewików do tego stroju par dziewięć”¹⁰ Podobnie było w Szczurowej w dekanacie wojnickim, gdzie ministranci mieli do dyspozycji dwadzieścia kapturków, sześć ku-braków, cztery birety i trzy laski marszałkowskie. Były tam także cztery birety dla dziewcząt¹¹ W tym ostatnim przypadku chodzi o specjalne nakrycia głowy dla dziewcząt używane podczas uroczystych procesji. Wspomniane zaś peruki białe przyczyniały się do estetycznego wyglądu ministrantów, a ich laski marszałkowskie wskazują, że pełnili oni funkcje porządkowe podczas procesji. Te różnego rodzaju stroje: „czerwone płaszczyki” kapki, mucetki, kabaciki, „suknie modrego stroju” rókiety, birety, obok zwyczajnych komży,

⁹ Ziarniewicz. *Udział uczniów polskich szkół parafialnych w liturgii* s. 41

¹⁰ A. Zapart. *Szkolnictwo parafialne w archidiecezji krakowskiej od XVI do XVIII wieku*. Lublin 1983 s. 286-288 i 412.

¹¹ Tamże s. 288.

wskazują na szeroki zakres posług ministranckich oraz ich związek z duchem barokowej pobożności.

Ten zakres powinności ministrantów w Polsce jest porównywalny z ich analogicznymi posługami w innych krajach Europy Zachodniej. Można tu dla analogicznego okresu przytoczyć zalecenia synodalne biskupów z Trewiru, którzy w swoich rozporządzeniach polecali proboszczom własnej diecezji nauczanie wybranych chłopców łacińskiego *Confiteor* i odpowiedzi mszalnych. Na uwagę zasługuje tu także kapucyn Marcin z Cochem († 1712), który w swoim śpiewniku umieścił specjalną Instrukcję (zbiór zaleceń) dla ministrantów. Także tu w 2 połowie XVIII wieku nawet w parafiach wiejskich jest realizowany zwyczaj, że chłopcy ze szkół parafialnych wykonują posługę ministrancką w specjalnych strojach. Najstarsze świadectwo w tej mierze dotyczy już 1703 r. i pochodzi z miejskiego kościoła św. Piotra w Bitburgu. Mowa jest tam o sutannach ministranckich, których chłopcy używali przy służeniu do Mszy świętej¹²

Na rangę posługi ministrantów zwracali uwagę znani duszpasterze, przygotowując dla nich specjalne podręczniki, jak wspomniana już Instrukcja Marcina z Cochem. Pomoce te oprócz tradycyjnej ministrantury zawierały zestawy modlitw oraz wskazania duchowo-formacyjne przeznaczone dla tej grupy posługujących przy ołtarzu. Taki charakter ma np. podręcznik ministrantury wybitnego duszpasterza śląskiego ks. Józefa Szafranka (1807-1874)¹³ Podzielał on pogląd Erazma z Rotterdamu (1469-1536), że „kształcenie młodzieży to praca wielostronna. Pierwszy jej dział to troska, żeby umysł młodzieży wchłoniął zarodki pobożności, drugi – by polubił nauki i chętnie im się oddawał”¹⁴ W odniesieniu do ministrantów ideał wychowawczy zmierzał do ukształtowania człowieka mądrego, pobożnego i etycznego, dla którego wartością fundamentalną są zasady religii katolickiej. Ich duchowość miała być oparta nie na zewnętrznej pobożności, lecz na żywej wierze i uwielbieniu Boga w codziennej modlitwie oraz uczestnictwie w życiu sakramentalnym Kościoła. Ten ideał formacyjny promował abp Julian Antoni Nowowiejski († 1941), autor popularnego *Ceremoniału parafialnego*. Usługując kapłanowi przy czynnościach liturgicznych świeccy mogli spełniać czynności:

¹² A. H e i n z. *Die sonn – und feiertägliche Pfarrmesse im Landkapitel Bitburg – Kyllburg der alten Erzdiözese Trier von der Mitte des 18. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. Trier 1978 s. 116.

¹³ R. B i g d o Ń. *Działalność duszpasterska księdza Józefa Szafranka w parafii bytomskiej na tle epoki (1839-1874)*. „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1:1968 s. 421

¹⁴ Zob. *Zródła do historii wychowania*. Wyd. S. Kot. Warszawa 1929 s. 177

śpiewaków, turyferarza, akolitów i krucyfera, zastępując w tym duchownych niższych święceń. „Ministrant ma być cnotliwy, skromny i pobożny” – pisze arcybiskup¹⁵

Formacja ministrantów nastawiona była na przyszłą rolę tych młodych uczniów Pana w życiu społecznym Kościoła. Odpowiedzialni za nią w okresie międzywojennym prefekci gimnazjów i młodzi księża z kręgów duszpasterstw dziecięco-młodzieżowych odwoływali się przy ich wychowaniu do zasad formacji oratorium salezjańskiego, sodalicji mariańskich, harcerstwa lub katolickiego skautingu. Takim wychowawcą ministrantów był przedstawiciel lwowskiego ruchu liturgicznego ks. Gerard Szmyd (1885-1938). Autor specjalnego podręcznika¹⁶ dla ministrantów jako proboszcz parafii św. Marii Magdaleny widział w ich posłudze nie tylko okazałe wzbogacenie liturgii oraz ich użyteczność w służbie ołtarza, ale także szansę dla nich samych do bliższego zetknięcia się z liturgią: poznania jej ducha i zasad świadomego w niej uczestnictwa. W parafii ks. Szmyda było około 70 ministrantów w wieku od ośmiu do osiemnastu lat. Wyróżniano wśród nich cztery stopnie: kandydata, ministranta, akolity i ceremoniarza. Ubrani w czarne, a później czerwone sutanny, komże i pelerynki, wykonywali oni swoją posługę według porządku ustalonego na cotygodniowych zebraniach (zbiórkach). W czasie tych spotkań omawiano treści religijne nadchodzącego obchodu liturgicznego, planowano posługi przy ołtarzu i ćwiczono ceremonie. Grupa ministrancka prowadziła własną gazetkę ścienną, organizowała konkursy religijne, wycieczki i wspólnotowe agapy.

Formacja ministrancka nastawiona była na kształtowanie u młodych chrześcijan żywej wiary i apostołskiej aktywności w życiu społecznym Kościoła. To hasło wychowania do świadomego życia w Kościele mieli na uwadze wszyscy twórcy międzywojennych kółek ministranckich, organizowanych w ramach krucjaty eucharystycznej. Koncentrowała ona całe wychowanie ministrantów wokół prawdy o obecności Chrystusa w Najświętszym Sakramencie i częstym przyjmowaniu Komunii świętej jako istotnym fundamentem dla duchowej posługi w liturgii, do której świeccy byli dopuszczani zastępczo na mocy delegacji Kościoła.

¹⁵ A. J. N o w o w i e j s k i. *Ceremoniał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa*. Płock 1934 s. 284-297.

¹⁶ G. S z m y d. *Ministrantura*. Lwów 1934. Por. E. P i o t r o w s k i. *Działalność liturgiczno-duszpasterska ks. Gerarda Szmyda (1885-1938)*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 9:1981 s. 273; J. J. K o p e ć. *Lwowskie środowiska katechetyczne a początki ruchu liturgicznego w Polsce*. „Roczniki Teologiczne” 45:1998 z. 6 s. 83-88.

Posługa ministrancka laików: chłopców i młodzieńców, którzy prawidłowo i gorliwie służyli do Mszy świętej, została po raz pierwszy zaakcentowana przez Piusa XII w encyklice *Mediator Dei* z 20 listopada 1947 r. Wypowiedź tę nazwano *magna charta ministrantów*¹⁷ Mówiąc o czynnym udziale wierznych w liturgii papież akcentuje posługę „dobrze wychowanych chłopców”, którzy z „uszanowaniem i wytrwałością” pełnią „powierzoną im w oznaczonych godzinach służbę” przy sprawowaniu Najświętszej Ofiary.

Do tych słów encykliki nawiązywały późniejsze prawnoliturgiczne dokumenty Stolicy Apostolskiej, wymieniając ministrantów jako aktywnych uczestników liturgii i wskazując na potrzebę ich właściwego przygotowania do tej posługi¹⁸

II. POSŁUGA MINISTRANTÓW PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

Natura liturgicznej funkcji ministrantów, którą dostrzegła Konstytucja o liturgii, wynika ze struktury odnowionej Służby Bożej. Jej cechą istotną jest podział ról w zgromadzeniu liturgicznym między celebransa, jego asystę, scholę i lud. Ministranci, zarówno w swej posłudze wobec celebransa i jego pomocników mających wyższe święcenia, jak również w służbie zgromadzeniu wiernych, spełniają swoją własną i odrębną funkcję. Pomagają oni ludowi Bożemu przez swoje działania symboliczne i czynności lepiej zrozumieć i przeżyć misterium zbawczej obecności Chrystusa w liturgii. Spełniając zaś wszystko to, co należy do nich z natury rzeczy i na mocy przepisów liturgicznych (por. KL 28), potwierdzają oni zasadę o otwarciu przez odnowioną liturgię szerokich możliwości dla zaangażowania w niej ludzi świeckich. Trzeba przy tym podkreślić, że ministranci spełniają przy ołtarzu prawdziwą służbę liturgiczną, przewidzianą i ściśle określoną przepisami liturgicznymi. Wykonywanie tej wzniosłej posługi ze szczerą pobożnością i starannie to postulat wynikający z ducha samej liturgii. Pojęcie liturgii staje się podstawą opracowania jednolitego ideału i programu wychowania ministrantów Obok

¹⁷ P i u s XII. Encyklika *Mediator Dei*. AAS 39. Tłum. pol. J. Wierusz-Kowalski. Kielce 1948 s. 102-103.

¹⁸ F. B l a c h n i c k i. *Ministranci*. W: *Wprowadzenie do liturgii*. Red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko. Poznań 1967 s. 167-173.

wychowania nadprzyrodzonego, chrystocentrycznego i eklezjalnego, chodzi tu o formację moralną opartą na głębokiej zażyłości z Chrystusem jako mistrzem swego życia. Młody uczeń Pana ma rozwijać w sobie łaskę chrztu świętego przez świadomy udział w Eucharystii. Ta integralna i teologiczna koncepcja formacji służby liturgicznej ma przy tym opierać się na metodzie wychowawczej zawartej w samej liturgii. Ona bowiem prowadzi do nauczania wychowującego, z uwzględnieniem postulatu przeżyciowości, stając się prawdziwą szkołą życia chrześcijańskiego przez doświadczenie wiary, modlitwy, moralnego świadectwa i społecznej wrażliwości uczestników tego misterium.

Poprawne wykonywanie służby liturgicznej przy ołtarzu domaga się pewnego stopnia dojrzałości psychicznej. Dlatego do służby ministranckiej nie dopuszcza się chłopców zbyt młodych, np. w wieku przedszkolnym. Za dolną granicę wiekową dla podjęcia posługi przy ołtarzu należy uznać akt wprowadzenia dziecka w życie publiczne Kościoła jako społeczności eucharystycznej poprzez pierwszą Komunię świętą.

Nowe impulsy dla spełnienia posługi ministrantów jako prawdziwej funkcji liturgicznej wniosła soborowa Konstytucja o liturgii wydana 3 grudnia 1963 r. Dokument ten zachęcił samych ministrantów do godnego wykonywania swej posługi, na Kościoły lokalne zaś nałożył obowiązek starannego ich wychowania w duchu liturgii (KL 28-29). Realizując to ostatnie zalecenie, Konferencja Episkopatu Polski powołała w 1964 r. Duszpasterstwo Ministrantów, które nieco później pod mianem Krajowego Duszpasterstwa Służby Ołtarza i ostatecznie pod nazwą Krajowego Duszpasterstwa Służby Liturgicznej koordynowało inicjatywy formacyjne diecezjalnych i zakonnych Duszpasterzy Służby Liturgicznej. Już podczas pierwszego spotkania tego gremium we Wrocławiu 26 maja 1964 r. ks. dr Franciszek Blachnicki († 1987) przedłożył projekt jednolitego programu pracy wśród ministrantów. W propozycji tej sięgnięto do doświadczeń formacyjnych rekolekcji oazowych oraz zasad wychowania liturgicznej służby ołtarza zawartych w dekrecie *Ministeria quaedam* z 1972 r. W przygotowaniu tego „katechizmu służby liturgicznej” inspirowane zasługi miał tenże ks. Blachnicki jako Krajowy Duszpasterz Ministrantów w latach 1967-1981. Pod jego kierunkiem opracowano integralną i teologiczną koncepcję formacji służby liturgicznej, obejmującą zarówno grupy chłopców ministrantów, jak i zespoły dziewcząt bielanek¹⁹ Dla celów

¹⁹ S. S z c z e p a n i e c. *Posługa Krajowego Duszpasterza Służby Liturgicznej*. „Liturgia Sacra” 1 1995 nr 3-4 s. 145-150; J. J. K o p e ć. *Ks. Franciszek Blachnicki jako promotor formacji liturgicznej kapłanów w Polsce*. „Roczniki Teologiczne” 45:1998 z. 8 s. 83-85.

tej formacji przygotowano praktyczne pomoce liturgiczne oraz *Ceremoniał postug liturgicznych*²⁰

Wypracowany przez Krajowe Duszpasterstwo Służby Liturgicznej program formacji ministranckiej obejmuje pięć lat wychowania liturgicznego, które jest paralelne do pięciu stopni ministranckich:

I rok formacji: kandydat – kandydatka

II rok formacji: choralista – choralistka

III rok formacji: ministrant światła – scholistka

IV rok formacji: ministrant księgi – służba darów

V rok formacji: ministrant ołtarza – służba ładu²¹

Zagadnienie formacji ministrantów oraz ministranek z dziewczęcych zespołów służby liturgicznej widzi się dziś w kontekście pastoralnego problemu postug świeckich w liturgii oraz kształtowania w przyszłości przy każdej parafii szkoły liturgicznej dla dziewcząt i chłopców. Ich zadania, określone przez ceremoniał wspólnoty parafialnej²², byłyby realizowane na podstawie praktycznych materiałów do formacji ministrantów oraz przygotowywane już analogiczne pomoce do wychowania liturgicznego i postug spełnianych przez dziewczęta. Te ostatnie pełnią także prawdziwą postugę liturgiczną zarówno w kręgach bielanek, jak też przez ministrancką służbę wobec wspólnoty czy upowszechniający się model bezpośredniej pomocy kapłanowi przy ołtarzu.

III. FORMACJA MINISTRANTÓW I MINISTRANTEK W DUCHU LITURGII

Formacja do postugi ministranckiej, którą dla młodzieży szkół podstawowych i średnich przewiduje przyjęty w Polsce program wychowania, obejmuje dwa lata stażu kandydackiego i trzy lata wprowadzenia młodych uczniów Chrystusa w doświadczenie wiary, liturgii i umiejętnego wykonywania swojej funkcji. Fundamentem teologicznym tej formacji jest przeświadczenie, że uczestnicy liturgii wykonują swoją postugę kapłańską, gdy w sposób świadomy, czynny i pobożny uczestniczą w tym misterium zmartwychwstałego

²⁰ S. S z c z e p a n i e c. *Ceremoniał postug liturgicznych*. Kraków 1987

²¹ T e n ż e. *Postuga Krajowego Duszpasterstwa* s. 151-152.

²² T e n ż e. *Ceremoniał wspólnoty parafialnej*. Kraków 2001.

Kyriosia. Ta nowa świadomość teologiczna umożliwia reformę pozasakramentalnych posług w zgromadzeniu liturgicznym (KK 34) z akcentem położonym na wspólnotę ludu Bożego jako podmiot sprawujący liturgię²³ Przygotowanie do udziału w liturgii jest zadaniem wszystkich jej uczestników, którzy poddają się przemieniającej mocy Ducha Świętego. Zgromadzenie liturgiczne powinno przygotować się na spotkanie ze swoim Panem i być „ludem dobrze usposobionym” Jego członkowie mają otworzyć się na łaski Ducha Świętego zmierzające do wzbudzenia wiary, nawrócenia serca i przyłgnięcia do woli Ojca. Te dyspozycje duchowe mają wyróżniać zwłaszcza spełniających funkcje i posługi liturgiczne. Chodzi tu nie tylko o przymioty intelektualne, takie jak umiejętność stosowania słusznej i zdrowej oceny siebie i innych, ale nade wszystko szczerłość, otwartość i poszanowanie innych we wzajemnych kontaktach, a unikanie fałszu, pozornej gry czy udawanie kogoś, kim się nie jest.

Proces formacji ludzkiej realizowany w grupie ministranckiej ma zmierzać do ukształtowania bogatej gamy tych sprawności moralno-duchowych, które stworzą podstawę do tego, że młody człowiek będzie rozkładał nadzieje na pozytywne podjęcie kościelnej posługi wobec innych. Jego formacja ma być kontynuacją dalszego kształtowania fundamentalnych postaw, ról i doświadczeń etyczno-osobowościowych wypracowanych w rodzinie, a ugruntowanych w ożywionej wierą grupie rówieśniczej. To tu przyszły ministrant, przez żywy kontakt z Chrystusem i braćmi, uczy się wraz z innymi służby u swego Pana i Mistrza. Społeczność ministrancka dostarcza mu okazji do dalszej socjalizacji i odkrywania takich przymiotów ludzkich i społecznych jak uczciwość i działanie według moralnego sumienia, dojrzałość uczuciowa, takt i wyrobienie towarzyskie, dochowanie wierności składanym obietnicom, troska o sprawiedliwość, duch przyjaźni i poczucie prawdziwej wolności, odpowiedzialność za słowa i czyny, pracowitość i umiejętność współdziałania z innymi. Odpowiednia formacja ludzka staje się fundamentem kształtowania duchowego oblicza ministranta. Zakłada ona odtwarzanie w sobie ludzkiej doskonałości, jaka jaśnieje w Synu Bożym, który oddany jest w Duchu Świętym swemu Ojcu i ludziom. Kształtując w sobie ludzką osobowość, ministrant ma być pomostem w spotkaniu człowieka z Chrystusem Odkupicielem, posłanym przez Ojca dla zbawienia świata. Wśród symptomów jego duchowego życia mają się rozwijać nadprzyrodzone dyspozycje sługi i ucznia Chrystusa, określone przez

²³ H. J. Sobczko. *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*. Opole 1999 s. 148-154.

serdeczną miłość wobec Boga i bliźniego, otwartą na międzyludzkie braterstwo i zaparcie się siebie, pojętność w wyborze dobra wyższego, doświadczalną czystość, zmysł wiary i poczucie wspólnotowości, gorliwość apostołską i zapał misyjny.

Ministrant uczestniczący w formacji ma być, zarówno w domu jak w kręgu rówieśniczym, przykładem ewangelijnego ducha prostoty, oddania innym, solidarności, koleżeństwa i przyjaźni. Zabiegając o prawość obyczajów i szlachetność życia na co dzień, ma on w każdej chwili wielbić Boga, prosząc Chrystusa, by światło Ducha Świętego mogło kierować jego drogami.

Dopełnieniem formacji w wymiarze ludzkim jest *f o r m a c j a d u c h o w a*, która prowadzi do zjednoczenia z Bogiem i codziennego szukania Chrystusa. Ma ona kształtować życie ministranta w nawiązaniu do ideałów chrzcielnych. Jest ona paralelna do programu radykalnej odnowy życia duchowego, powiązanego ze świadomym przyjmowaniem sakramentów chrześcijańskiej inicjacji. W tej formacji chrześcijańskiego charakteru oraz budowaniu zintegrowanej osobowości ministrant ma wykorzystać praktyki sakramentalne (spowiedź, Komunię świętą i samo uczestnictwo w liturgicznych celebracjach) i ascetyczne (codzienną modlitwę, rachunek sumienia, czytanie Pisma świętego i lekturę wzorców duchowości zawartą w żywotach świętych). *F o r m a c j a d u c h o w a* ministranta powinna uwzględniać potrójną drogę poszukiwań ideału życia chrześcijańskiego. Jego realizację ma rozjaśnić częste rozważanie słowa Bożego, aktywne uczestnictwo w świętych tajemnicach Kościoła oraz posługa miłości wobec „najmniejszych”. Te bowiem formy szukania Chrystusa potwierdzają zasadę, że spotkanie z Bogiem i Jego miłością domaga się stawania darem dla innych przez pokorną i bezinteresowną służbę. Sam Jezus ukazał nam ten program praktycznej chrześcijańskiej miłości, umywając nogi apostołom: „Dałem wam bowiem przykład, abyście i wy tak czynili, jak Ja wam uczyniłem” (J 13, 15). *F o r m a c j a d u c h o w a* ministranta ma więc prowadzić do odkrycia w nim samym cech człowieka miłości, który powołany jest do wychowania innych przez praktykę służby i świadectwo braterskiego oddania innym.

W centrum posługi ministrackiej znajduje się służba Bogu i ludziom zakreślona przestrzenią sprawowanego misterium liturgicznego. Ci, którzy wybierają formę służby liturgicznej, przeżywają wewnętrzną radość i dumę, że ich posługiwanie staje się okazją do spotkania z tajemnicą Chrystusa, który w swoim Kościele dopełnia dzieła zbawienia świata. Ta jednak zaszczytna i wyróżniająca posługa zobowiązuje do nieustannego pogłębiania swojej *f o r m a c j i l i t u r g i c z n e j*, obejmującej zarówno spełnianie za-

dań ministranckich przy ołtarzu, uczestnictwo w organizowanych co tydzień spotkaniach modlitewno-formacyjnych, a także osobistej pracy nad sobą, popartej praktyką codziennej miłości. Chodzi tu przede wszystkim o stopniową samorealizację w służbie ministranckiej, prowadzącą do poznania i rozpalania jej charyzmatu w sprawowanych misteriach liturgicznych. Podejmując z radością liturgiczną służbę ministrant ma ją przeżywać w całej jej nieprzemijającej świeżości i pierwotnym pięknie jako służbę samemu Słudze – Chrystusowi. Ma on dochowywać wierności swej posłudze i samej jej istocie, która jest miłością do Jezusa i aktem konsekwencji Jego wyboru na Mistrza swego życia. Ale posługa ministrancka jest również aktem miłości do ludu Bożego i kapłana jako jego sługi. Z tym ostatnim ministrant dzieli wspólną troskę o właściwą postać sprawowanego kultu, realizowanego dla chwały Bożej i duchowego dobra wspólnoty uczniów Pana²⁴ Jako sługa ołtarza ministrant żyje i wzrasta pod działaniem Ducha Świętego, który z rozproszonych jednostek ludzkich tworzy braterską społeczność. Będąc sługą wspólnoty i kapłana, ministrant ukazuje, że uczestniczyć w liturgii to nie znaczy tylko słuchać czy patrzeć, ale współdziałać i współtworzyć ją, czynnie się w nią angażując. Dlatego stała formacja liturgiczna pozwala ministrantowi z czujną miłością strzec „tajemnicy” liturgii jako źródła i szczytu życia Kościoła. Stała formacja ministrancka, oparta na ideale służby Chrystusowi i ludziom, pozwala także na przezwyciężenie pokusy jałowego aktywizmu czy bezduszości w świadczeniu usług przy ołtarzu²⁵ Antidotum na to niebezpieczeństwo jest właściwa formacja liturgiczna ministrantów według ducha odnowy soborowej. Poprawna formacja liturgiczna ministrantów, podobnie jak innych osób wykonujących szczególne funkcje w zgromadzeniu, ma nie tylko uwzględniać wymiar rytualny ich służby²⁶, ale opierać się na mistagogicznym rozumieniu przez nich poszczególnych funkcji i czynności²⁷ prowadząc ich od swego ministerium do przeżycia samego misterium liturgii.

²⁴ S. Szczepaniec. *Liturgię celebryje cała wspólnota*. „Liturgia Sacra” 2:1996 nr 1-2 s. 71-78; *Katechizm służby liturgicznej*. Wyd. 2. Lublin 1995.

²⁵ F. Woronowski. *Stała formacja duszpastersko-apostolska*. Łomża 2001 s. 12-13.

²⁶ E. Nübold, E. Stencel. *Przy ołtarzu Pana*. Pelplin 1993; F. Karl, M. Mortiz. *Handbuch für Ministranten*. Passau 1995.

²⁷ E. Mitek. *Lektor Droga do posługi liturgicznej*. Wrocław 2001

WNIOSKI PASTORALNE

1 Ministranci mają swoje ustalone miejsce w liturgii posoborowej, spełniając w niej prawdziwą funkcję liturgiczną. Biskupi diecezjalni mogą do tej posługi powołać oprócz chłopców także dziewczęta. Osoby te winny być wychowywane w duchu liturgii, realizując swoją posługę z pobożnością i dokładnością. Dlatego w pastoralnej pracy z ministrantami należy ożywić tygodniowe spotkania ministranckie (zbiórki), akcentując w ich treści nie tylko aspekt celebracyjno-ceremonialny, ale przede wszystkim formację ascetyczno-modlitewną, biblijno-liturgiczną i ewangelizacyjno-wspólnotową.

2. Istnieje pilna potrzeba opracowania jednolitego podręcznika formacji ministranckiej. Ona sama ma być prawdziwą mistagogią o liturgii, opartą na celebracji misterium Chrystusa w roku kościelnym.

3. W formacji ministrantów winny uczestniczyć inne osoby spełniające posługi we wspólnocie, takie jak: lektor, ceremoniarz, moderator ruchu kościelnego, nadzwyczajny szafarz Komunii świętej czy diakon.

4. Odrębną formację należy zorganizować dla zespołów dziewczęcej służby liturgicznej, przygotowując je także do właściwej im posługi ministranckiej.

5. W szczegółowym programie formacji należy skorzystać z istniejących już materiałów Ruchu Światło Życie, Krajowego Duszpasterstwa Służby Liturgicznej czy pomocy do wzorowego sprawowania liturgii. Oparcie duszpasterstwa ministrantów na zasadach formacji oazowej i powołanie z tego kręgu Diecezjalnych Duszpasterzy Ministrantów przyczyniłoby się do ożywienia ich posługi w diecezjach.

BIBLIOGRAFIA

- B l a c h n i c k i F.: Ministranci. W: Wprowadzenie do liturgii. Red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko. Poznań 1967 s. 165-181.
- D y d u c h J.: Udział świeckich w kulcie liturgicznym w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 37:1985 s. 16-28.
- G ł o w a W. Posługi i funkcje w zgromadzeniu liturgicznym. W: Mszał księgą życia chrześcijańskiego. Red. B. Nadolski. Poznań 1989 s. 313-331.

- K a r l F., M o r i t z M.: Handbuch für Ministranten. Passau 1995.
- K o p e ć J. J.: Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię. „Liturgia Sacra” 2:1996 nr 3-4 s. 23-38.
- K u h n e A.: Der liturgische Dienst der Ministranten. W: Die liturgischen Dienste. Liturgie als Handlung des ganzen Gottesvolkes. Paderborn 1982 s. 92-103.
- Ministranten- und Ministrantinnenpastoral. Hrsg. vom Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz. Arbeitshilfen 141. Bonn 1998.
- M i t e k E.: Lektor. Droga do posługi liturgicznej. Wrocław 2001.
- N ü b o l d E., S t e n c e l E.: Przy ołtarzu Pana. Pelplin 1993.
- P a w e ł VI.: Motu proprio *Ministeria quaedam* o odnowie kościelnej dyscypliny dotyczącej tonsury, święceń niższych i subdiakonatu. AAS 64:1972 s. 529-534. Tł. pol. „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej” 29:1974 s. 232-235.
- Z n a k A. J.: Ku liturgicznej diakonii. Wrocław 1991.

FORMATION AND MINISTRY OF ALTAR BOYS AND ALTAR GIRLS

S u m m a r y

The ministry of altar boys during the liturgy is a true liturgical function (*Sacrosanctum Concilium* 29), which results from the fulfillment of the function of universal priesthood of the faithful. Its meaning and range is to be regulated by bishops on the basis of liturgical traditions and pastoral needs in a given local church. The local bishop may appoint men and women to still other liturgical function, including the ministry of altar girls. All the people who minister in the liturgy are to be formed in its spirit according to the principles contained in the functions they play. The ministry of altar boys, carried out from the Carolingian times on by alumni and religious, in the Middle Ages there were pupils of cathedral, religious, and parochial schools fulfilled these functions. From the eighteenth century onward special text books and directories were prepared, e.g. by Martin of Cochem (d. 1712), which apart from traditional acolyte's responses contained also prayers and spiritual-formative instructions for altar boys. In Poland there were eminent authors of such text books, like the Silesian pastor Rev. Józef Szafranek (d. 1874), or the representative of the liturgical movement in Lvov Rev. Gerard Szymd (d. 1938), and the charismatic of the post-conciliar Church in Poland the Venerable Rev. Franciszek Blachnicki (d. 1987). Both the encyclical *Mediator Dei* regarded as the *great chart* of altar boys, and the documents of post-conciliar regeneration point out that their formation needs to take into account various aspects: human, theological, pastoral, and spiritual. The principles of the formation of altar boys and altar girls refer to the spirituality of the well-known church movements, and to the principles of formation in youth pastoral care connected with scouting.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: formacja, posługa, ministranci, ministrantki.

Key words: formation, ministry, altar boys, altar girls.